

Andrzej Piwowar

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

ORCID 0000-0001-9316-1791

„Powiadam ci: «Dziś będziesz ze mną w raju»” (Łk 23,43). Czy tłumaczenie słów Jezusa jest poprawne i właściwe?

Abstrakt: Słowa Jezusa skierowane do dobrego złoczyńcy z krzyża, przekazane w Łk 23,43, można przetłumaczyć z języka greckiego na dwa różne sposoby w zależności od tego, do której formy czasownikowej zostanie odniesiony przysłówek czasu σήμερον („dziś”). W zdecydowanej większości tłumaczeń na języki nowożytny zostały one oddane w sposób, który można określić jako tradycyjny: „Powiadam ci: «Zaprawdę dziś będziesz ze mną w raju»”. Można je przetłumaczyć także w inny sposób, który istotnie wpływa na teologiczny wydźwięk słów Jezusa: „Powiadam ci dziś: «Zaprawdę będziesz ze mną w raju»” (tłumaczenie alternatywne). Pierwsza część artykułu zawiera analizę użycia przysłówka σήμερον w Septuagincie, Nowym Testamencie oraz dziele Łukasowym. W drugiej części artykułu próba rozstrzygnięcia badanego problemu została oparta na przesłankach teologicznych. Choć obie drogi analizy nie dają ostatecznego rozstrzygnięcia problemu, to interpretacja alternatywna lepiej wpisuje się w nauczanie Kościoła dotyczące zbawienia, które ostatecznie dokona się na końcu czasów.

Słowa kluczowe: Nowy Testament, Ewangelia według św. Łukasza, zbawienie, Łk 23,43, σήμερον, przysłówek „dziś”

Nowy Testament został nam przekazany w języku greckim. Język ten ze względu na złożoność swej składni sprawia tłumaczom wiele trudności, ponieważ zgodnie z zasadami syntaktyki zdania często mogą zostać przetłumaczone na kilka różnych sposobów, które mogą dość znacznie różnić się między sobą. Przykłady tych problemów i trudności można by mnożyć niemal w nieskończoność. Jednym z nich jest Łk 23,43. Jest to tekst znany, do którego często odnoszą się zarówno badacze dzieła Łukasowego, jak i kaznodzieje, przywołując go w kontekście miłosierdzia Boga i Jego łaskowości

względem grzeszników. Wydaje się, że tłumaczenie słów Jezusa wypowiedzianych do tzw. dobrego łotra, a zawartych w tym wersecie, jest proste i nie sprawia żadnych trudności składniowych. Tak jednak nie jest. Skrupulatny i dokładny tłumacz lub egzegeta dostrzeże w nich pewien problem natury syntaktycznej, którego rozwiązanie rzutuje na przesłanie teologiczne słów Zbawiciela, ponieważ może je ono zmienić w sposób znaczący.

Niniejszy artykuł poświęcony jest opisaniu problemu składniowego zawartego w greckim tekście Łk 23,43 i próbie rozstrzygnięcia go. Najpierw powyższa trudność zostanie przedstawiona w sposób szczegółowy. Następnie zostanie podjęta próba rozwiązania dwuznaczności zawartej w tym wersecie. Będzie ona opierać się na dokładnej i szczegółowej analizie użycia *σημερον* w greckim tekście Biblii (najpierw w Septuagincie, a następnie w Nowym Testamencie), a zwłaszcza w dziele Łukaszowym. To powinno pozwolić na rozwiązanie problemu składniowego związanego z analizowanym przysłówkiem w Łk 23,43. Jeśli to nie umożliwi jednoznacznego rozstrzygnięcia badanej trudności składniowej, to odwołamy się do przesłanek natury teologicznej, które mogą przemawiać za rozwiązaniem podjętego zagadnienia.

Przedmiotem niniejszego artykułu nie będzie więc ustalenie dokładnego znaczenia *σημερον*, tzn. odpowiedzenie na pytanie, czy przyjmuje on znaczenie bardziej odnoszące się do określenia czasu (chronologiczne), czy też bardziej teologiczne¹, ani w jaki sposób rzutuje to na eschatologię Łukaszową. Celem jest jedynie rozstrzygnięcie, z którą formą czasownikową powinien być on łączony, co z kolei wpływa najpierw na interpretację, tj. właściwe tłumaczenie tekstu greckiego Łk 23,43, a w dalszej kolejności również na jego przesłanie teologiczne.

---

¹ *Status quaestionis* tego zagadnienia przedstawił Krzysztof Mielcarek w swoim artykule „Termin *σημερον* („dziś”) w Dziele Łukaszowym” (zob. *Verbum Vitae* 35 (2019) 218–219, 221–230).

1. Interpretacja składniowa Łk 23,43 – prezentacja problemu

Grecki tekst analizowanego wersetu został zapisany w następujący sposób: καὶ εἶπεν αὐτῷ· ἄμην σοι λέγω, σήμερον μετ' ἐμοῦ ἔσῃ ἐν τῷ παραδείσῳ. Wszystkie współczesne tłumaczenia na język polski, niemiecki, angielski, włoski, francuski i hiszpański Pisma Świętego oddają powyższe słowa w ten sam lub zbliżony sposób: „I powiedział mu: «Zaprawdę² mówię ci: Dziś będziesz ze mną w raju»”. Powyższe tłumaczenie potwierdza zdecydowana większość komentarzy³ oraz analizy składniowe greckiego tekstu Ewangelii według św. Łukasza⁴. Można je wręcz nazwać jako tradycyjne lub klasyczne. Opiera się ona z jednej strony na wydaniach krytycznych greckiego tekstu Nowego Testamentu, w których ich redaktorzy wprowadzili znaki interpunkcyjne, aby ułatwić czytelnikowi właściwe odczytanie słów greckich, co niekiedy, tak jak w wypadku analizowanego przez nas wersetu, może zmienić jego znaczenie. Musimy pamiętać jednak o tym, że w tekście pierwotnym nie było ich i że są one redakcyjnym dodatkiem, który nie jest natchniony, a więc można z nimi dyskutować i podważać ich zasadność. Wprowadzenie do tekstu greckiego przecinka po λέγω jednoznacznie wskazuje, że przysłówek σήμερον powinien być łączony z drugą częścią wypowiedzi Jezusa, tj. z μετ' ἐμοῦ ἔσῃ ἐν τῷ παραδείσῳ („ze mną będziesz w raju”). Z drugiej zaś strony powyższa interpretacja podkreśla ogrom miłosierdzia Bożego wobec grzeszników, które jest jednym z ważnych i istotnych tematów teologicznych trzeciej ewangelii.

---

² Na temat znaczenia i użycia słowa ἄμην w greckim tekście Biblii zob. Bietenhard, „ἄμην”, 97–99; Schlier, „ἄμην”, 335–338.

³ Zob. Blight, *An Exegetical Summary*, 517; Brown, *The Death*, 1009; Fitzmyer, *The Gospel according to Luke*, 1507, 1510; Garland, *Luke*, 926; Green, *The Gospel of Luke*, 817; Gryglewicz, *Ewangelia według św. Łukasza*, 349; Hendriksen, *Exposition of the Gospel*, 1022; Just, *Luke 9:51–24:53*, 923, 938; Mickiewicz, *Ewangelia według św. Łukasza*, 537, 548–549; Nolland, *Luke 18:35–24:53*, 1150; Reiling – Swellengrebel, *A Translator's Handbook*, 735; Stein, *Luke*, 591. Zob. także Angers, *L'“aujourd'hui”*, 210.

⁴ Zob. Chrupcała, *Il vangelo di Luca*, 672; Culy – Parsons – Stigall, *Luke*, 717; Nolli, *Vangelo secondo Luca*, 1023; Thompson, *Luke*, 366. Por. Ellis, „Present and Future”, 36.

Istnieje jednak inna możliwość przetłumaczenia słów Jezusa zapisanych w Łk 23,43. Można je oddać również w nieco odmienny sposób: „I powiedział mu: «Zaprawdę mówię ci dziś: Będziesz ze mną w raju»”⁵. Piotr Łabuda uważa ją jednak za całkowicie niewłaściwą i sprzeczną z zamysłem autora Ewangelii według św. Łukasza⁶. Powyższe tłumaczenie różni się od pierwszego – tradycyjnego – odniesieniem przysłówka σήμερον do innej formy czasownikowej. Nie został on odniesiony w do ἔσῃ („będziesz”)⁷, tak jak w interpretacji tradycyjnej, lecz do λέγω („mówię”)⁸. Pozwalają na to reguły składni języka greckiego oraz rola, jaką odgrywa w nim przysłówek (modyfikuje on na ogół formy czasownikowe). Należy bowiem zauważyć, że w tekście Łk 23,43 przysłówek σήμερον znajduje się pomiędzy dwiema formami czasownikowymi (λέγω i ἔσῃ), co sprawia, że może zostać odniesiony zarówno do pierwszej, jak i do drugiej z nich. Tę drugą – alternatywną – interpretację zawiera Kodeks Watykański (B), w którym pomiędzy przysłówkiem σήμερον a syntagmą μετ’ ἐμοῦ kopista umieścił kropkę⁹. Martin Culy, Mikel Parsons i Joshua Sigall przypuszczają, że wstawienie w tym miejscu tego znaku interpunkcyjnego mogło być spowodowane próbą wybrnięcia z trudnej sytuacji teologicznej, jaką sugerował tekst Łk 23,43, a mianowicie obroną wiary w zstąpienie Jezusa do

⁵ „[...] in teoria si potrebbe, cambiando la punteggiatura, unirlo [chodzi o przysłówek σήμερον – przyp. autora] a λέγω: ‘In verità ti dico oggi’” (Chrupcała, *Il vangelo di Luca*, 672). Por. Ellis, „Present and Future”, 36, przyp. 7; Napora, „Oggi tu sarai”, 97; Łabuda, „Dziś będziesz”, 252; Zbroja, „Teologia wypowiedzi”, 218.

⁶ Zob. Łabuda, „Dziś będziesz”, 252–253.

⁷ „σήμερον complemento di tempo determinato (cioè il tempo preciso in cui una cosa avviene); avverbio di tempo (41 volte): oggi; da staccare da λέγω e da unire al resto della frase come prima parola di essa: oggi sarai con me” (Nolli, *Vangelo secondo Luca*, 1023).

⁸ „σήμερον. To take this with λέγω robs it of almost all its force. When taken with what follows it is full of meaning. Jesus knows that both He and the robber will die that day, and He grants him more than he had asked or expected”. (Plummer, *A Critical and Exegetical Commentary*, 535).

⁹ Zob. Culy – Parsons – Stigall, *Luke*, 725.

piekiel (por. Mt 12,40; Dz 2,31; Rz 10,7; 1 P 3,18–19), które poprzedziło Jego wstąpienia do nieba (por. Ef 4,9–10)¹⁰.

Zaproponowana przez nas alternatywna interpretacja, a co za tym idzie również odmienne tłumaczenie, zmienia dość poważnie przesłanie i znaczenie słów wypowiedzianych do współukrzyżowanego z Jezusem złoczyńcy. Według niej Chrystus nie zapewnił go, że jeszcze tego samego dnia będzie z Nim w raju, co podkreślałoby niezwykle miłosierdzie Boga, lecz stwierdza dziś, tzn. teraz – w tym momencie, że kiedyś – w jakiejś nieokreślonej przyszłości – będzie on wraz z Jezusem w raju. Oba teksty przekazują prawdę o przyszłym zbawieniu złoczyńcy, ale ma to nastąpić w różnym czasie: według interpretacji tradycyjnej ma to dokonać się jeszcze tego samego dnia¹¹, zaś według alternatywnego odczytania słów Jezusa ma to stać się kiedyś – w jakiejś ściśle nieokreślonej przyszłości. Rodzi się więc pytanie: które z przedstawionych tłumaczeń słów Jezusa jest właściwe i poprawne?

2. Rola składniowa przysłówka i jego miejsce w stosunku do czasownika, który modyfikuje

Greckie słowo *σήμερον*, które odgrywa decydującą rolę w interpretacji Łk 23,43, jest przysłówkiem czasu. Przysłówek jest nieodmienną częścią mowy, która głównie służy jako modyfikator najczęściej czasownika (stąd wywodzi się jego nazwa w języku polskim: przy słowie, czyli przy czasowniku) lub znacznie rzadziej przymiotnika

---

¹⁰ „A dot was placed by a secondary hand between *σήμερον* and *μετ* in Codex B. If intentional, it may represent an attempt to solve through punctuation a difficult theological issue that emerged in the early church: How could Jesus descend to Hades (e.g., the Apostles' Creed) and also go to Paradise? The resulting text would read, 'I say to you today, you will be with me in Paradise,' thus shifting the temporal marker to when Jesus spoke and away from his ascent to Paradise. That change, of course, creates its own problem, since it results in a tautology (when else would Jesus speak?). Still, a similar solution was known among early Christian sources. Hesychius of Jerusalem observed, 'Some indeed read this way: «Truly I tell you today,» and put a comma; then they add: «You will be with me in Paradise»' (PG 93.1423–33)” (Culy – Parsons – Stigall, *Luke*, 725–726).

¹¹ Por. Gryglewicz, *Ewangelia według św. Łukasza*, 350.

czy też innego przysłówka¹². Najczęściej pełnią one funkcję okolicznika miejsca, czasu lub sposobu¹³.

W języku greckim przysłówki zazwyczaj występują po czasownikach lub przymiotnikach, do których odnoszą się, precyzując je¹⁴. Dlatego Nigel Turner uważa, że w Kol 1,3 (εὐχαριστοῦμεν τῷ θεῷ πατρὶ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ πάντοτε περι ὑμῶν προσευχόμενοι) bardziej naturalne jest odniesienie przysłówka πάντοτε („zawsze”, „w każdej chwili”) do εὐχαριστοῦμεν niż do następującego po nim imiesłowu προσευχόμενοι. Co sprawia, że werset ten powinien zostać przetłumaczony: „Zawsze wyrażamy wdzięczność/dziękczynienie Bogu – Ojcu Pana naszego Jezusa Chrystusa, modląc się za was”. Choć zaznacza on, że przysłówek może również zostać oddzielony od słowa, do którego się odnosi, w celu nadania mu większej emfazy (np. przysłówek ἤδη w Łk 7,6b: ἤδη δὲ αὐτοῦ οὐ μακρὰν ἀπέχοντος ἀπὸ τῆς οἰκίας ἔπεμψεν φίλους ὁ ἑκατοντάρχης – dosł. „już zaś, gdy on był oddalony daleko od domu, wysłał przyjaciół setnik”; por. także Hbr 4,7)¹⁵.

¹² Por. Chiorrini, *Corso di greco biblico*, 361; Goodwin, *Greek Grammar*, 264; Hewett, *New Testament Greek*, 60–61; Köstenberger – Merkle – Plummer, *Going Deeper*, 415; Mathewson – Emig, *Intermediate Greek Grammar*, 68–69; von Siebenthal, *Ancient Greek Grammar*, 47–48; Smyth, *Greek Grammar*, 283; Young, *Intermediate New Testament Greek*, 195.

¹³ „Przysłówki (*adverbia*) są nieodmiennymi częściami mowy, określającymi cechy czynności albo stanów, wyrażonych czasownikiem. W zdaniu są przysłówki zwykle okolicznikami odpowiadającymi na pytanie *jak?*” (Auerbach – Golias, *Gramatyka grecka*, 107). „Adverbs are not only a rather heterogeneous group of words grammatically, but they also vary very greatly with regard to their meaning, function, scope, and syntax. Classifying them appears to be impossible without certain overlaps. So, the overview below is based on a cross-classification. The main focus is on Meaning and function, particularly on the semantic subdivision of circumstantial adverbs into local, temporal, manner, and (the smallest group) causal adverbs (in a broader sense)” (von Siebenthal, *Ancient Greek Grammar*, 409). Por. Chiorrini, *Corso di greco biblico*, 361; Klemensiewicz, *Podstawowe wiadomości*, 57–58; Mathewson – Emig, *Intermediate Greek Grammar*, 69–70; Roslon, *Gramatyka języka*, 351–356; Young, *Intermediate New Testament Greek*, 195–198.

¹⁴ Zob. Piwowar, *Składnia języka greckiego*, § 571; Turner, *A Grammar of New Testament*, 227–229.

¹⁵ Zob. Turner, *A Grammar of New Testament*, 228.

Należy jednak podkreślić, że w języku greckim można zauważyć pewną tendencję, zgodnie z którą pewne przysłówki mają skłonność do bycia umieszczanymi przed słowem, do którego się odnoszą, inne zaś do zajmowania miejsca po nim. Pośród nich są również i takie, które mogą być umieszczone zarówno przed, jak i po słowie, które modyfikują¹⁶. Rodney Decker i Richard Young twierdzą, że cechą wspólną przysłówek czasu jest to, że poprzedzają one słowo, do którego się odnoszą, zaś przysłówki miejsca następują po nim¹⁷.

Podsumowując, należy stwierdzić, że na podstawie wiadomości ogólnych na temat przysłówek i ich miejsca w stosunku do czasownika, który modyfikują, nie można wyciągnąć żadnych rozstrzygających wniosków w stosunku do interpretacji Łk 23,43. Pewną jednak przesłanką przemawiającą za tzw. tradycyjną interpretacją tego wersetu jest tendencja, którą wykazują przysłówki czasu, według której na ogół znajdują się one przed modyfikowaną przez nie formą czasownikową. Na tej podstawie w Łk 23,43 przysłówek $\sigma\eta\mu\epsilon\upsilon\upsilon$ należałoby odnieść do $\xi\sigma\eta$, a nie do $\lambda\epsilon\gamma\omega$. Jest to jednak przesłanka – argument, a nie dowód – pewnik rozstrzygający jednoznacznie i definitywnie badany problem składniowy. Aby rozstrzygnąć ową trudność natury syntaktycznej należy dokonać analizy użycia przysłówka $\sigma\eta\mu\epsilon\upsilon\upsilon$ w greckim tekście Biblii, a zwłaszcza w dziele Łukaszowym.

3. Użycie przysłówka $\sigma\eta\mu\epsilon\upsilon\upsilon$ w Biblii i dziele Łukaszowym

Zgodnie z postulatem kończącym poprzedni paragraf w tej części artykułu zostanie poddane analizie miejsce, które przysłówek $\sigma\eta\mu\epsilon\upsilon\upsilon$ zajmuje wobec modyfikowanego przez niego czasownika. Najpierw badaniu zostanie poddany grecki tekst Starego Testamentu (Septuaginta), a następnie Nowego Testamentu w dwóch etapach: wpieryw w pismach autorstwa nie-Łukaszowego, a następnie w pismach

¹⁶ Por. Turner, *A Grammar of New Testament*, 229.

¹⁷ „The syntax of adverbs is flexible, but it is common for adverbs of time to precede the word modified, while adverbs of place typically follow the word modified. Other types of adverbs can be found in either position” (Decker, *Reading Koine Greek*, 106). Zob. Young, *Intermediate New Testament Greek*, 195–196. Por. Piwowar, *Składnia języka greckiego*, §§ 572–575.

trzeciego ewangelisty (Łk i Dz). Wyniki tych analiz powinny pozwolić na ustalenie w jakim miejscu najczęściej występuje analizowany przysłówek w stosunku do form czasownikowych, które określa, a co za tym idzie – na rozwiązanie problemu właściwej interpretacji Łk 23,43.

3.1. W Septuagincie

W LXX analizowany przez nas przysłówek występuje 289 razy¹⁸ (286 razy według Ernsta Fuchsa¹⁹). W zdecydowanej większości wersetów, w których pojawia się w roli modyfikującej czynność opisaną przez formę czasownikową, występuje po niej²⁰. Należy jednak podkreślić, że w wielu tekstach znajduje się on przed formą czasownikową²¹. Ponadto musimy zwrócić uwagę na fakt, że znane są również wersety, w których elizji uległa forma czasownika εἰμί, co sprawia, że trudno jest jednoznacznie stwierdzić, czy analizowany przysłówek występuje przed, czy też za opuszczoną formą tego czasownika²². W dość dużej grupie tekstów w LXX analizowany przysłówek nie łączy się z formą czasownikową: został bowiem bądź

¹⁸ Zob. Hatch – Redpath, *A Concordance to the Septuagint*, 1264–1265.

¹⁹ Zob. Fuchs, „σήμερον”, 270.

²⁰ Zob. Rdz 4,14; 22,14; 24,12.42; 25,31.33; 30,16.32; 31,43.46; 41,9.41; 50,20; Wj 2,18; 14,13.13; 16,25.25; 19,10; 32,29; Kpł 10,19b; Pwt 1,10.39; 2,18; 4,2.8.26.38.39.40; 6,2.6.24; 8,11.18.19; 9,1.3.6; 10,13; 11,2.7.8.13.22.26.27.28.32; 12,8.11.14; 13,1.19; 15,5; 19,9; 20,3; 26,3.17.18; 27,1.4.10; 28,1.13.14.15; 29,9.11.14.14; 30,2.8.11.15.16.18.19; 32,46; Joz 7,19.25; 14,11; 22,16.18.18; 24,27; Sdz(a) 9,18; 11,27; 19,9; 21,3.6; Sdz(b) 6,17; 9,18; 11,27; 21,3.6; Rt 2,19.19; 3,18; 4,14; 1 Sm 4,3.7.16; 9,19.27; 10,2; 14,28.30.38.41.44; 15,28; 16,5; 17,10.36.45.46; 20,27; 21,3.6; 24,11.12.19.19.20; 25,32.33.34; 26,8.19.23.24; 27,10; 30,13; 2 Sm 3,8.8.39; 6,20.20; 11,12; 18,31; 19,6.6.7a.7b.8.21.23a.23b.36; 1 Krl 1,25.48.51; 2,31; 8,28; 18,36; 21,13; 22,5; 2 Krl 4,23; 6,28.31; 1 Krn 29,5; 2 Krn 6,19; 18,4; Ne 1,6.11; 5,11; 9,36; Est 5,4b; Jdt 6,2; 12,18; 1 Mch 3,17; 4,10; 5,32; 6,26; 7,42; 9,30.44; 10,20; 3 Mch 6,13; OdSal 7,37.40; Jr 1,10; Zuzanna 1,55; Dn 3,37.40; DnT 3,37.40.

²¹ Zob. Rdz 47,23; Wj 13,4; Kpł 9,4; 10,19a; Pwt 31,27; Joz 22,31; 1 Sm 9,20; 10,19; 11,13; 12,17; 14,45; 22,15; 25,10; 2 Sm 14,22; 15,20.20; 19,23c; 1 Krl 2,24; 18,15; 2 Krl 2,3.5; 2 Krn 10,7; Est 1,18; 5,4a; Jdt 13,11; Tb 6,11; 1 Mch 2,63; Ps 2,7; 94,7; Syr 20,15; Iz 10,32.

²² Zob. Rdz 42,13.32; 40,7; Pwt 5,3; Joz 14,10; Rt 4,9.10; 1 Sm 9,12; 12,5; 2 Sm 19,7c; 1 Krl 5,21; 8,15.56; Syr 10,10; Ba 3,8.

substantywowany (np. ἐν τῇ σήμερον – „w [dniu] dzisiejszym”, ewentualnie „dzisiaj”), bądź określa rzeczownik (np. w syntagmie ἕως τῆς σήμερον ἡμέρας – „aż do dnia dzisiejszego”, „aż po dzień dzisiejszy”)²³. W greckim tekście Starego Testamentu obecnych jest osiem tekstów, które swą strukturą przypominają Łk 23,43, tzn. podobnie jak w tym wersecie z Ewangelii według św. Łukasza σήμερον znajduje się pomiędzy dwiema formami czasownikowymi (jedną z nich jest forma osobowa, drugą zaś może być bezokolicznik) i może być połączony zarówno z tą, która go poprzedza, jak i z następującą po nim²⁴.

Rdz 30,16b: εἶπεν πρὸς με εἰσελεύσῃ σήμερον μεμίσθωμαι γάρ σε ἀντὶ τῶν μανδραγορῶν τοῦ υἱοῦ μου. Tekst ten można przetłumaczyć: „Powiedział do mnie: «Przyjdiesz (ew. Przyjdź) do mnie dziś, ponieważ wynajęłam ciebie za mandragory syna mojego»”²⁵ bądź „Powiedział do mnie: «Przyjdiesz (ew. Przyjdź) do mnie, ponieważ dziś wynajęłam ciebie za mandragory syna mojego»”. Wydaje się jednak, że miejsce spójnika γάρ wskazuje raczej, iż to pierwsza z zaproponowanych interpretacji jest poprawna. Gdyby tłumacz miał na myśli drugą z nich, to tekst powinien raczej brzmieć εἶπεν πρὸς με εἰσελεύσῃ σήμερον γάρ μεμίσθωμαι σε ἀντὶ τῶν μανδραγορῶν τοῦ υἱοῦ μου. Dlatego, że spójnik γάρ przeważnie występuje na drugim miejscu w zdaniu²⁶.

Wj 14,13b: ὃν τρόπον γὰρ ἑώρακατε τοὺς Αἰγυπτίους σήμερον οὐ προσθήσεσθε ἔτι ἰδεῖν αὐτοὺς. Słowa te można przetłumaczyć: „ponieważ tak samo jak widzicie (ew. zobaczyliście [i nadal widzicie] – ἑώρακατε jest formą *indicativus perfecti activi*) Egipcjan dziś, znów

²³ Zob. Rdz 19,37.38; 21,26.33; 25,4.20; Lb 22,30; Pwt 4,4; 11,4; Joz 4,9; 5,9; 6,25; 9,27; 10,27; 13,13; 22, 3.29; 24,31; 1 Sm 26,31; 29,6; 30,25; 2 Krn 35,25; 1 Ezd 8,74; 8,86; Jdt 7,28; 8,12.18.29; 13,17; Tb(s) 7,12; 1 Mch 10,30.30; 13,39; 16,2; 3 Mch 5,20; OdSal 11,19; Syr 38,22; 47,7; Iz 37,3; 38,19; Jr 1,18.

²⁴ Zob. Rdz 30,16; Wj 14,13b; Kpł 10,19b; Pwt 4,1; 7,11; 8,1; 19,9; 26,17.18; 31,2.21; 33,27; Joz 24,15; 2 Sm 16,3; 2 Krn 35,11; Prz 7,14; Iz 58,4; Jr 41,15.

²⁵ Por. Kraus – Karrer, *Septuaginta Deutsch*, 32; Pietersman – Wright, *A New English Translation*, 26; Popowski, *Septuaginta*, 42.

²⁶ Por. Popowski, *Wielki słownik*, 103.

nie (οὐ προσθήσεσθε²⁷) zobaczycie ich więcej”²⁸ lub „ponieważ tak samo jak widzicie Egipcjan, dziś znów nie zobaczycie ich więcej”. Mojżesz miał raczej na myśli wypowiedź, która jest oddana poprzez pierwsze z podanych tłumaczeń, a nie drugie, ponieważ obiecał im, że w ogóle więcej nie zobaczą Egipcjan, a nie że nie zobaczą ich ponownie tamtego samego dnia, gdy wypowiedział przytoczone słowa.

Kpł 10,19c: καὶ φάγομαι τὰ περὶ τῆς ἀμαρτίας σήμερον μὴ ἀρεστὸν ἔσται κυρίῳ („i zjem ofiary całopalne [τά odnosi się do τὰ ὀλοκαυτώματα w w. 19b] za grzech dziś, to nie będzie podobające się Panu”²⁹ lub „i zjem te ofiary całopalne za grzech, dziś to nie będzie podobające się Panu”). Z kontekstu wynika, że za poprawną powinniśmy uznać raczej pierwszą, a nie drugą interpretację, a co za tym idzie również tłumaczenie, ponieważ mowa jest o tym, że to, co zrobili synowie Aarona w owym dniu, nie mogło spodobać się Bogu, a nie że spowodowało to jednodniowe niezadowolenie Pana.

Pwt 8,1: πάσας τὰς ἐντολάς ἃς ἐγὼ ἐντέλλομαι ὑμῖν σήμερον φυλάξεσθε ποιεῖν. Słowa te można przetłumaczyć: „Wszystkie przykazania, które ja nakazuję wam dziś, będziecie zachowywać, aby czynić”³⁰ lub „Wszystkie przykazania, które ja nakazuję wam, dziś będziecie zachowywać, aby czynić”. Raczej pierwszą z tych interpretacji należy uznać za właściwą, ponieważ nie chodzi o zachowywanie wyłącznie owego dnia przykazań, lecz o ich wypełnianie zawsze, począwszy od dnia ich przekazania ludowi.

Pwt 31,2: καὶ εἶπεν πρὸς αὐτοὺς ἑκατὸν καὶ εἴκοσι ἑτῶν ἐγὼ εἶμι σήμερον οὐ δυνήσομαι ἔτι εἰσπορεύεσθαι („i powiedział do nich: dziś mam sto dwadzieścia lat [dosł. ja jestem studwudziestoletni], nie będę mógł nadal wchodzić i wychodzić”³¹ lub „i powiedział do

²⁷ Zob. Muraoka, *A Greek-English Lexicon*, 533–534.

²⁸ Por. Kraus – Karrer, *Septuaginta Deutsch*, 70; Pietersman – Wright, *A New English Translation*, 61; Popowski, *Septuaginta*, 89.

²⁹ Por. Kraus – Karrer, *Septuaginta Deutsch*, 109; Pietersman – Wright, *A New English Translation*, 91. R. Popowski nie tłumaczy drugiego przysłówka σήμερον w Kpł 10,19b (zob. Popowski, *Septuaginta*, 134).

³⁰ Por. Kraus – Karrer, *Septuaginta Deutsch*, 186; Pietersman – Wright, *A New English Translation*, 153; Popowski, *Septuaginta*, 228.

³¹ Por. Kraus – Karrer, *Septuaginta Deutsch*, 210; Pietersman – Wright, *A New English Translation*, 169; Popowski, *Septuaginta*, 256.

nich: mam sto dwadzieścia lat, dziś nie będę mógł nadal wchodzić i wychodzić”). Pierwsza z przedstawionych dwóch możliwych interpretacji tego wersetu wydaje się nie tylko bardziej logiczna, ale i bardziej właściwa, ponieważ Mojżesz odnosi się do swego ówczesnego wieku, który miał w owym dniu, a nie do niemożliwości poruszania się owego dnia.

Joz 24,15: εἰ δὲ μὴ ἀρέσκει ὑμῖν λατρεύειν κυρίῳ ἔλεσθε ὑμῖν ἑαυτοῖς σήμερον τίνι λατρεύσητε („Jeśli zaś nie podoba się wam, żeby służyć Panu, wybierzcie sobie samym [dosł. wam dla samych siebie] dziś, komu będziecie służyć”³² lub „Jeśli zaś nie podoba się wam, żeby służyć Panu, wybierzcie sobie samym, komu dziś będziecie służyć”). Po raz kolejny pierwsza z przedstawionych interpretacji wydaje się bardziej właściwa, ponieważ owego dnia, tj. dziś, Izraelici mieli dokonać wyboru, komu chcą służyć. Tekst ten zaś nie wzywał ich, aby służyli jedynie owego (dziś) dnia Panu.

2 Sm 16,3: ἰδοὺ κάθηται ἐν Ἱερουσαλημ ὅτι εἶπεν σήμερον ἐπιστρέψουσίν μοι ὁ οἶκος Ἰσραὴλ τὴν βασιλείαν τοῦ πατρὸς μου („Oto przebywa w Jerozolimie, ponieważ powiedział dziś: «Zwróci mi dom Izraela królestwo mego ojca»” lub „Oto przebywa w Jerozolimie, ponieważ powiedział: «Dziś zwróci mi dom Izraela królestwo mego ojca»”³³). W przypadku tego wersetu wydaje się słuszne uznanie drugiej interpretacji za bardziej właściwą, ponieważ to owego dnia Izrael miał zwrócić Memfibosthemu (Meribbaalowi według tekstu hebrajskiego) tron jego ojca, a nie że on powiedział owego dnia, że zostanie zwrócone kiedyś mu panowanie nad Izraelem.

Prz 7,14: θυσία εἰρηνικὴ μοί ἐστιν σήμερον ἀποδίδωμι τὰς εὐχὰς μου („Dziś ofiara pokojowa jest dla mnie, wypełniam przysięgi moje” lub „Ofiara pokojowa jest dla mnie, dziś wypełniam przysięgi moje”³⁴). W przypadku tego wersetu podział na dwa dystychy wskazuje, że analizowany przez nas przysłówek należy do drugiego

³² Por. Kraus – Karrer, *Septuaginta Deutsch*, 241; Pietersman – Wright, *A New English Translation*, 194; Popowski, *Septuaginta*, 296.

³³ Por. Kraus – Karrer, *Septuaginta Deutsch*, 359; Pietersman – Wright, *A New English Translation*, 288; Popowski, *Septuaginta*, 430.

³⁴ Por. d’Hamonville, *Les Proverbes*, 200; Kraus – Karrer, *Septuaginta Deutsch*, 944; Pietersman – Wright, *A New English Translation*, 628; Popowski, *Septuaginta*, 1017.

stychu, a więc łączy się z ἀποδίδωμι. Wobec tego druga z podanych interpretacji, a nie pierwsza, jest właściwa i poprawna.

Podsumowując przeprowadzone analizy powyższych tekstów, w których przysłówek σήμερον znajduje się pomiędzy dwiema osobowymi formami czasownikowymi, można powiedzieć, że potwierdzają one wcześniejsze obserwacje dotyczące użycia tego słowa w LXX. Najczęściej występuje on za formą osobową czasownika, do którego się odnosi (por. Pwt 4,1; 7,11; 19,9; 26,17.18; 31,27; 2 Krn 35,21 i Jr 41,15), ale nie oznacza to, że zawsze zajmuje właśnie to miejsce. Zdarza się bowiem, że może występować także przed nią, choć sytuacja ta jest znacznie rzadsza.

3.2. W Nowym Testamencie

W Nowym Testamencie σήμερον występują czterdzieści jeden razy³⁵, z czego w samym dziele Łukasowym aż dwadzieścia razy³⁶. Analizowany przysłówek w tej części Biblii jest używany w ten sam sposób jak w tekście Septuaginty, tzn. może on występować za formą czasownikową, przed nią oraz pomiędzy dwoma czasownikami. Może także zostać urzeczownikowiony lub występować w tekstach, w których została opuszczona forma osobowa czasownika εἶμι.

3.2.1. W pismach, których autorem nie jest św. Łukasz

W pismach, które nie są autorstwa św. Łukasza, analizowany przysłówek występuje tylko dwa razy za formą osobową czasownika (zob. Mt 6,11 i 27,19), siedem razy przed nią (zob. Mk 14,30; Hbr 1,5; 3,7.15; 4,7b; 5,5; Jk 4,13) i raz przed imiesłowem (zob. Mt 6,30). Siedem razy został on substancywizowany (zob. Mt 11,23; 27,8; 28,15; Rz 11,8; 2 Kor 3,15; Hbr 3,13; 4,7a) lub odnosi się on do rzeczownika (zob. 2 Kor 3,14). Ponadto dwukrotnie występuje w tekstach, w których elizji ulegała forma czasownika εἶμι (zob. Mt 16,3 i Hbr 13,8).

³⁵ Zob. Mt 6,11.30; 11,23; 16,3; 21,28; 27,8.19; 28,15; Mk 14,30; Łk 2,11; 4,21; 5,26; 12,28; 13,32.33; 19,5.9; 22,34.61; 23,43; Dz 4,9; 13,33; 19,40; 20,26; 22,3; 24,21; 26,2.29; 27,33; Rz 11,8; 2 Kor 3,14.15; Hbr 1,5; 3,7.13.15; 4,7.7; 5,5; 13,8; Jk 4,13. Zob. Bachmann – Slaby, *Konkordanz*, 1696–1697.

³⁶ Zob. Bachmann – Slaby, *Konkordanz*, 1696–1697.

Tylko raz, podobnie jak w Łk 23,43, pojawia się on pomiędzy dwiema formami osobowymi czasowników. Jest to Mt 21,28: ὑπαγε σήμερον ἐργάζου ἐν τῷ ἀμπελῶνι. Słowa te można przetłumaczyć na dwa różne sposoby w zależności, od tego, do której z form osobowych czasownika odniesiemy przysłówek σήμερον: „Idź dziś, pracuj w winnicy” lub „Idź, pracuj dziś w winnicy”. Na podstawie kontekstu poprzedzającego można stwierdzić, że obie interpretacje wpisują się dobrze w opisaną sytuację. W pierwszej ojciec synów posyłałby pierwszego z nich, aby owego dnia poszedł i pracował w jego winnicy. W drugiej zaś nakazywałby mu również pracować, ale jedynie owego dnia, tzn. tylko tego dnia, gdy go posłał do pracy przy winnej latorośli. Znaczenie ich nie zmienia sensu nakazu ojca. Zarówno według pierwszej, jak i drugiej syn miałby pracować tylko przez jeden dzień.

Podsumowując użycie analizowanego przez nas słowa w pismach nowotestamentalnych, których autorem nie jest św. Łukasz, należy podkreślić, że w odróżnieniu do LXX częściej znajduje się on przed formą czasownikową niż za nią, co wyróżnia jego użycie w stosunku do greckiej wersji Starego Testamentu. Ponadto proporcjonalnie częściej niż w Septuagincie występuje on jako rzeczownik lub odnosi się do niego.

3.2.2. W pismach Łukaszowych (Łk i Dz)

W pismach, których autorem jest św. Łukasz, przysłówek σήμερον występuje aż dwadzieścia razy z czterdziestu jeden w całym Nowym Testamencie (jedenaście razy w Łk i dziewięć w Dz)³⁷. To, co charakteryzuje użycie tego słowa w pismach trzeciego ewangelisty, to fakt, że zdecydowanie najczęściej posługuje się nim w celu modyfikacji form czasownikowych (aż osiemnaście razy)³⁸. Tylko dwukrotnie w pismach jego autorstwa przysłówek ten odnosi się

³⁷ Por. Jelonek, „Zbawcze znaczenie”, 107; Mielcarek, „Termin σήμερον”, 221.

³⁸ Por. Mielcarek, „Termin σήμερον”, 222.

do rzeczowników (zob. Dz 19,40³⁹ i 20,26⁴⁰). Łukasz, łącząc analizowany przysłówek z formami czasownikowymi, wykazał się znacznie większym bogactwem odniesień niż pisma zawarte w Septuagincie, jak również inne księgi nowotestamentalne, albowiem używa go w odniesieniu zarówno do form osobowych, jak i nieosobowych czasowników, co czyni częściej niż inni autorzy ksiąg Nowego Testamentu. Sześć razy w pismach Łukaszkowych σήμερον został zapisany po formach osobowych czasowników (zob. Łk 2,11; 5,26; 13,32; 22,34; Dz 22,3 i 24,21) i tyleż samo razy przed nimi (zob. Łk 4,21; 19,5,9; Dz 4,9; 13,33 i 27,33). Natomiast w pięciu pozostałych wypadkach analizowany przysłówek występuje w związkach syntaktycznych z nieosobowymi formami czasowników (imiesłowami lub bezokolicznikami): przed, za lub pomiędzy nimi. W Łk 12,28 został umieszczony za imiesłowem, zaś w Łk 13,33 i Dz 26,29 przed bezokolicznikiem tworzącym a.c.i. W Łk 22,61b znajduje się on natomiast pomiędzy bezokolicznikiem i formą osobową czasownika (πρὶν ἀλέκτορα φωνῆσαι σήμερον ἀπαρνῆσθαι με τρίς). Można go odnieść zarówno do infinitiwu φωνῆσαι („zanim kogut zawoła dziś, wyprzesz się mnie trzy razy”), jak i do formy czasu przyszłego – ἀπαρνῆσθαι („zanim kogut zawoła, dziś

---

³⁹ M. Culy i M. Parson oraz A.T. Robertson uważają, że w Dz 19,40 przysłówek σήμερον został substancywizowany przez rodzajnik τῆς (zob. Culy – Parsons, *Acts*, 381; Robertson, *A Grammar of the Greek*, 547). Podobnie twierdzi również Scott Kellum, który σήμερον określa jako przymiotnik (zob. Kellum, *Acts*, 229). Również Daniel Chrupcała jest tego samego zdania (zob. Chrupcała, *Atti degli apostoli*, 569). Są to jednak interpretacje błędne, ponieważ struktura syntaktyczna Dz 19,40a jest inna. Powyższe słowa należy zinterpretować w następujący sposób: κινδυνεύομεν jest orzeczeniem, które łączy się bezokolicznikiem komplementarnym w stronie bierniej ἐγκαλεῖσθαι; bezokolicznik ten łączy się z genetywem στάσεως, który zostaje dookreślony za pomocą syntagmy περὶ τῆς σήμερον, w której rodzajnik w dopełniaczu liczby pojedynczej rodzaju żeńskiego odnosi się do στάσεως (zob. Blass – Debrunner, *Grammatica del greco*, § 178; Robertson, *A Grammar of the Greek*, 511; von Siebenthal, *Ancient Greek Grammar*, 248), a więc przysłówek σήμερον określałby ten rzeczownik, który został pominięty w wyrażeniu σήμερον. Dz 19,40a należałoby więc przetłumaczyć: „ponieważ jesteśmy w niebezpieczeństwie bycia oskarżanymi za zamieszki, z powodu tych [zamieszek] dzisiejszych”.

⁴⁰ Por. Chrupcała, *Atti degli apostoli*, 487; Culy – Parsons, *Acts*, 396; Kellum, *Acts*, 237.

wyprzesz się mnie trzy razy”). W Dz 26,2b analizowany przysłówek co prawda został umieszczony pomiędzy imiesłowem a bezokolicznikiem (ἦγγημαι ἑμαυτὸν μακάριον ἐπὶ σοῦ μέλλων σήμερον ἀπολογεῖσθαι), ale należy zauważyć, że *infinitivus ἀπολογεῖσθαι* stanowi dopełnienie (bezokolicznik komplementarny⁴¹) participium μέλλων⁴². Więc σήμερον musi zostać połączony z całą syntagmą μέλλων ἀπολογεῖσθαι („uznałem siebie samego [za] szczęśliwego, przed tobą dziś mając zamiar bronić się”).

Podsumowując przeprowadzone analizy miejsca, w którym przysłówek σήμερον występuje w stosunku do form czasownikowych, które modyfikuje, należy stwierdzić, że o ile w LXX wyraźnie widoczna jest tendencja do umieszczania go za nimi, choć nie brakuje tekstów, w których znajduje się on również przed nimi, to w pismach Nowego Testamentu tendencja ta nie jest już widoczna, ponieważ częściej znajduje się on przed nimi. W pismach zaś Łukaszkowych, które są kluczowe dla rozstrzygnięcia badanego zagadnienia, sytuacja komplikuje się jeszcze bardziej, dlatego że tyleż samo razy występuje on przed, co za formami osobowymi czasowników. Na tej podstawie nie można więc jednoznacznie rozstrzygnąć, czy w Łk 23,43 przysłówek ten powinien zostać odniesiony do λέγω, czy też do ἔση. Obie interpretacje z punktu widzenia składniowego są możliwe i dopuszczalne, a analiza stylu św. Łukasza nie pozwala na jednoznaczne i ostateczne rozstrzygnięcie badanego problemu składniowego.

Dokonana powyżej analiza użycia przysłówka σήμερον w dziele Łukaszkowym pozwoliła jednak na zweryfikowanie twierdzenia Daniela Chrupcały, który podaje, że słowo to w pismach św. Łukasza występuje po formie czasownikowej, którą modyfikuje⁴³. Przeprowadzone badanie miejsca tego słowa w stosunku do formy czasownikowej, do której ono się odnosi, wykazało nieprawdę tego twierdzenia.

⁴¹ Por. Piwowar, *Składnia języka greckiego*, § 407.

⁴² Por. Chrupcała, *Atti degli apostoli*, 610; Culy – Parsons, *Acts*, 490; Kellum, *Acts*, 286.

⁴³ „[...] nell’opera lucana, infatti, σήμερον per lo più segue il verbo che modifica” (Chrupcała, *Il vangelo di Luca*, 672).

4. Przesłanki teologiczne przemawiające na korzyść określonej interpretacji Łk 23,43

Analizy składniowe odnoszące się do użycia przysłowka σήμερον w stosunku do form czasownikowych nie przyniosły jednoznacznych wskazań dotyczących interpretacji analizowanego wersetu, a dokładniej mówiąc odpowiedzi na pytanie, czy należy łączyć go z λέγω czy też z ἔση. Skoro syntaksa grecka nie pozwala na definitywne rozstrzygnięcie badanego problemu, to należy zwrócić się ku przesłankom teologicznym, ponieważ wydaje się, że to właśnie one mogą ostatecznie pomóc w rozstrzygnięciu problemu właściwej interpretacji wypowiedzianych przez Jezusa słów do współukrzyżowanego z Nim złoczyńcy (gr. κακοῦργος – zob. Łk 23,33.39), który stanął w Jego obronie (zob. Łk 23,40–41). Najpierw zostaną przedstawione argumenty potwierdzające tradycyjną interpretację analizowanego wersetu, a następnie te przemawiające za interpretacją alternatywną.

4.1. Teologiczne przesłanki przemawiające na korzyść tradycyjnej interpretacji Łk 23,43

Argumenty teologiczne przemawiające za tradycyjnym tłumaczeniem Łk 23,43 są dwa: ogólny i szczegółowy. Pierwszy z nich odwołuje się do całościowego ujęcia teologii Ewangelii według św. Łukasza, drugi zaś bezpośrednio do samej perykopy, której częścią jest analizowany werset, tj. Łk 23,39–43, a zwłaszcza do Łk 23,42.

4.1.1. Argument natury ogólnej

Ważną przesłanką przemawiającą za odniesieniem przysłowka σήμερον do formy czasu przyszłego czasownika εἰμί (ἔση) w Łk 23,43 jest ogólna charakterystyka teologii trzeciego ewangelisty, która w sposób szczególny podkreśla i uwydatnia, że Jezus jest Zbawicielem⁴⁴. Niewątpliwie z takim ukazaniem postaci Syna Bożego łączy się nierozzerwalnie miłosierdzie Boże, które w Ewangelii

⁴⁴ Por. Mędala, *Ewangelie synoptyczne*, 277–278.

według św. Łukasza zostało wyeksponowane w sposób szczególny⁴⁵. Odniesienie analizowanego przysłowka do ἔσθῃ podkreśla łaskawość Jezusa w stosunku do ukrzyżowanego obok Niego złoczyńcy. Chrystus zgodnie z tym odczytaniem słów greckich obiecał przestępcy, który prosił Go, aby mógł być wraz z Nim w Jego królestwie (zob. Łk 23,42), że jeszcze tego samego dnia spotkają się w raju. Nie będzie musiał on czekać na wejście do tego upragnionego miejsca, ale znajdzie się tam wraz z Jezusem w bardzo krótkim czasie, tzn. w dniu, w którym poprosił Go o to⁴⁶. W ten sposób zostało podkreślone i uwydatnione, zgodnie z ogólną tendencją teologiczną trzeciej ewangelii, miłosierdzie Boga nawet w odniesieniu do grzesznika, który został skazany na tak haniebną karę, jaką było ukrzyżowanie (por. Pwt 21,22–23). Nikt, kto żałuje za swe grzechy i zwraca się do Boga, nie zostanie odrzucony przez Niego⁴⁷. Każdy, nawet najwięk-

---

⁴⁵ „[...] trzecia Ewangelia w sposób szczególny ukazuje Chrystusa jako miłosiernego i zwycięskiego Zbawiciela. Obietnica dana łotrowi jest przejawem miłosierdzia, ale i zarazem triumfem Mesjasza” (Łabuda, „Specyfika Łk 23,43”, 396). Por. Gryglewicz, *Ewangelia według św. Łukasza*, 70–71; Jaromir, „Siedem słów”, 119; Kudasiewicz, „Ewangelie synoptyczne”, 264–267; Langkammer, „Jezusowe słowa”, 174; Langkammer, *Passio Domini*, 107; Łabuda, „Krzyż – czas szyderstwa”, 220; Mikołajczak, „Ukrzyżowanie Jezusa”, 322–323.

⁴⁶ „«Drugie słowo» Chrystusa z krzyża zawiera niezwykle ważną prawdę: zbawienie można osiągnąć zaraz po śmierci. Na tle ogólniejszej prawdy NT o paruzji, o drugim przyjsciu Chrystusa, wydaje się ona nieco odosobniona. Jednakże nie sprzeciwia się nauce o powtórny przyjsciu Chrystusa. Nie przeszkadza bowiem wcale temu, że ci wszyscy, którzy już oglądają Chrystusa w chwale, będą świadkami Jego ostatecznego przyjscia jako sędziego i Pana. Wydaje się jeszcze na podstawie innego tekstu, mianowicie Dz 7,55–56, że Łukasz kładzie szczególnie nacisk na oglądanie Chrystusa zaraz po śmierci. Św. Szczepan podczas kamienowania widzi «niebo otwarte i Syna Człowieczego, stojącego po prawicy Boga» (Dz 7,56)” (Langkammer, „Jezusowe słowa”, 175). Por. Brown, *The Death*, II, 1009; Ellis, „Present and Future”, 36–37; Garland, *Luke*, 926; Jankowski, *Eschatologia biblijna*, 159; Langkammer, *Passio Domini*, 108; Senior, *The Passion of Jesus*, 136–137; Zbroja, „Teologia wypowiedzi”, 218.

⁴⁷ „W tym kontekście można powiedzieć, że wisząc na krzyżu, Jezus staje się miłosiernym sędzią, który przyjmuje skrucę złoczyńcy i ofiarowuje mu definitywne zbawienie” (Mickiewicz, *Ewangelia według św. Łukasza*, 549).

szy złoczyńca, może liczyć na łaskawość Pana. Czego najlepszym przykładem jest dobry łotr⁴⁸.

4.1.2 Argument natury szczegółowej

W Ewangelii według św. Łukasza perykopa poprzedzająca opis śmierci Jezusa na krzyżu (Łk 23,44–46) przedstawia dialog współukrzyżowanych z Jezusem złoczyńców z Chrystusem (por. Łk 23,39–43). Jeden z nich lżył Jezusa (εἶς δὲ τῶν κρεμασθέντων κακούργων ἐβλασφήμει αὐτόν – Łk 23,39a). Drugi zaś stanął w Jego obronie, ganiąc urągającego Jezusowi (por. Łk 23,40–41). Po wystąpieniu w obronie Chrystusa i uznaniu własnej winy za popełnione złe czyny, zwrócił się on do Niego z prośbą, aby Jezus wspomniał o nim kiedyś, gdy będzie już w swoim królestwie (Ἰησοῦ, μνήσθητί μου ὅταν ἔλθῃς εἰς τὴν βασιλείαν σου: „Jezu wspomnij mnie/ zatroszcz się o mnie, gdy wejdiesz do królestwa twego”). W słowach dobrego łotra należy zwrócić uwagę na spójnik wprowadzający zdanie podrzędne czasowe ὅταν („gdy”, „kiedy”). Odnosi się on do jakiegoś niesprecyzowanego momentu w przyszłości, który nie wiadomo, kiedy nastąpi („kiedyś, gdy”). Ponadto wprowadza on czynność uwarunkowaną i możliwą, ale niepewną i nieoczywistą⁴⁹. W odniesieniu do tego nieokreślonego momentu w przyszłości, o którym mówi broniący Jezusa złoczyńca, Ten odpowiada mu w sposób bardzo konkretny, precyzując, że to, o co prosi, wypełni się jeszcze tego samego dnia, tj. dzisiaj⁵⁰. Odniesienie przy-

⁴⁸ „L'unica scena con l'altro crocifisso, in 23,40–43, è un capolavoro di teologia lucana. La generosità di Gesù va molto al di là di ciò che il criminale chiede e egli diventa il primo ad esser preso in paradiso!” (Brown, *Introduzione al Nuovo Testamento*, 364). „La scena del buon ladrone è soprattutto la rivelazione di una speranza aperta a tutti, in qualsiasi condizione di lontananza essi si trovino, una rivelazione plastica della misericordia di Dio verso ciò che è perduto” (Rossé, *Vangelo secondo Luca*, 255). Por. Langkammer, „Jezusowe słowa”, 175.

⁴⁹ Por. Blass – Debrunner, *Grammatica del greco*, § 382.3; § 394.4; Chrupcała, *Il vangelo di Luca*, 156; Culy – Parsons – Stigall, *Luke*, 725; Fitzmyer, *The Gospel according to Luke*, 1508; Popowski, *Wielki słownik*, 442; von Siebenthal, *Ancient Greek Grammar*, 424; Wallace, *Greek Grammar*, 479, 750.

⁵⁰ „Łukasz poprzez wprowadzenie elementów własnych – dialogu Jezusa ze skruszonym złoczyńcą i przysłówka «dziś», niespotykanych u pozostałych synoptyków, wskazał na zbawczy charakter śmierci Jezusa i na jej natychmiastowy skutek”

słówka σήμερον do ἔσση, a nie do λέγω nadaje więc w. 43 spójność z werselem poprzedzającym go i stanowi bezpośrednio odniesienie do prośby dobrego łotra⁵¹. Połączenie analizowanego słowa z formą czasownikową λέγω czyni wypowiedź Jezusa bardziej oderwaną od słów złooczyńcy wypowiedzianych w w. 42, co sprawia, że interpretacja ta wpisuje się znacznie gorzej w kontekst dialogu niż ta, która została określona jako tradycyjna. Skruszony złooczyńca oczekiwał królestwa mesjańskiego, które rozumiał jako coś, co dokona się w przyszłości. Jezus zaś gwarantuje mu zbawienie, które nastąpi tego samego dnia. W ten sposób podkreślona została rola zbawczej śmierci Jezusa na krzyżu – zbawienie jest już od dziś dostępne dla ludzi umierających z nadzieją ocalenia⁵². W ten sposób „dziś” z jednej strony nabiera znaczenia teologicznego⁵³, które aktualizuje zbawienie w czasie obecnym, a nie jedynie w dalekiej przyszłości⁵⁴.

(Włodarczyk, „Łukaszowa interpretacja śmierci”, 236–237). „To emfaticzne σήμερον, jak i dalsza część zdania jest zasadniczej wagi. Przenosi ono nadzieję skruszonego złooczyńcy związane z perspektywą eschatologiczną królestwa do urzeczywistnienia się go «dziś». Burzy ono (σήμερον) cały schemat eschatologiczny proszącego, w którym spodziewane przyjscie królestwa zamyka długą perspektywę przyszłości. Przemieszcza ono eschaton z przyszłości do teraźniejszości, ze sfery wyczekiwania do sfery urzeczywistnionego doświadczenia. Jest to σήμερον niosące zbawienie” (Włodarczyk, *Realizacja zbawienia ‘dziś’*, 103). „Odpowiedź Jezusa przewyższa to, o co prosił złooczyńca. On chciał tylko, by Zbawiciel o nim pamiętał, by wspomniał na niego. Jezus składa proszącemu obietnicę, rozpoczynającą się od uroczystego «zaprawdę powiadam ci»” (Łabuda, „Specyfika Łk 23,43”, 399). Por. Black, *Luke*, 483; Blight, *An Exegetical Summary*, 518; Bock, *Luke*, 1857; Brown, *The Death*, II, 1009; Butler, *Luke*, 395; Green, *The Gospel of Luke*, 822; Hendriksen, *Exposition of the Gospel*, 1032; Łabuda, „Krzyż – czas szyderstwa”, 221–222; Stein, *Luke*, 593.

⁵¹ Por. Mickiewicz, *Ewangelia według św. Łukasza*, 548.

⁵² Por. Fitzmyer, *The Gospel according to Luke*, 1508–1509.

⁵³ Por. Fuchs, „σήμερον”, 273–275.

⁵⁴ Por. Rossé, *Vangelo secondo Luca*, 255. „Szczególną rolę w rozstrzygnięciu obecności tegoż królestwa – teraz czy w przyszłości, ma emfaticzne ‘dziś’. Zburzyło ono cały schemat eschatologiczny proszącego łotra, oczekującego go w dalekiej przyszłości. Przemieściło eschaton z przyszłości do teraźniejszości. Jest to ‘dziś’ niosące zbawienie” (Włodarczyk, „Łukaszowa interpretacja śmierci”, 237). „Łukasz przejmuje użycie przysłówka σήμερον w ważnych miejscach. Łącznie stosuje go 11 razy, z czego aż 10 razy posługuje się nim wyłącznie w sensie teologiczno-eschatologicznym. Dla Łukasza bowiem ‘dziś’ oznacza przede wszystkim czas mający wymiar soteryjny, obecną chwilę zbawczą. W teologii trzeciej Ewangelii

Wielu badaczy uważa, że w Ewangelii według św. Łukasza przysłówek *σήμερον* posiada znaczenie teologiczne i odgrywa ważną rolę historiozbowczą w trzeciej ewangelii. Krzysztof Mielcarek pisze:

Pole znaczeniowe *σήμερον* jest jednak znacznie bogatsze, a w trzeciej Ewangelii najważniejszym aspektem „dziś” wydaje się jego wymiar historiozbowczy, wzmocniony dodatkowo tematyką chrystologiczną (por. Łk 2,11; 4,21; Dz 13,33) [...] Znaczenie teologiczne „dziś” w przynajmniej niektórych z tych tekstów nie ulega wątpliwości (Łk 2,11; 4,21; 19,5)⁵⁵.

Opinię tę popiera Piotr Łabuda oraz wielu innych egzegetów:

Łukasz przejmując użycie przysłówka *σήμερον* w ważnych miejscach. Łącznie stosuje go 11 razy, z czego aż 10 razy posługuje się nim wyłącznie w sensie teologiczno-eschatologicznym. Dla Łukasza bowiem „dziś” oznacza przede wszystkim czas mający wymiar soteryjny, obecną chwilę zbawczą. W teologii trzeciej Ewangelii *σήμερον* wskazuje na zbawczą obecność królestwa wśród ludzi i panowania Bożego w Jezusie Chrystusie. Jezus posługuje się tym terminem, by ukazać, że czas zbawienia stał się rzeczywistością „dziś” (*σήμερον*) i „teraz” (*νῦν*). Owo „dziś” (*σήμερον*) w ustach Jezusa skierowane do złooczyńcy na krzyżu wskazuje, że właśnie realizowany jest czas oczekiwania

---

σήμερον wskazuje na zbawczą obecność królestwa wśród ludzi i panowania Bożego w Jezusie Chrystusie. Jezus posługuje się tym terminem, by ukazać, że czas zbawienia stał się rzeczywistością ‘dziś’ (*σήμερον*) i ‘teraz’ (*νῦν*). Owo ‘dziś’ (*σήμερον*) w ustach Jezusa skierowane do złooczyńcy na krzyżu wskazuje, że właśnie realizowany jest czas oczekiwania i nadziei. Proszący o królestwo łotr otrzymuje je, nie w bliżej nieokreślonej przyszłości, ale ‘dziś’ (*σήμερον*)” (Łabuda, „Specyfika Łk 23,43”, 399–400). Por. Jankowski, „Doniosłość Łukaszczej eschatologii”, 175; Tiede, *Luke*, 420–421.

⁵⁵ Mielcarek, „Termin *σήμερον*”, 221. Por. Johnson, *The Gospel of Luke*, 378.

i nadziei. Proszący o królestwo łotr otrzymuje je, nie w bliżej nieokreślonej przyszłości, ale „dziś” (σήμερον)⁵⁶.

4.2. Teologiczne przesłanki przemawiające na korzyść alternatywnej interpretacji Łk 23,43

Punktem wyjścia jest stwierdzenie, że złoczyńca broniący współukrzyżowanego z nim Chrystusa „dzięki swej postawie wobec męki Jezusa, otrzymuje pewność zbawienia”⁵⁷. Dziś odniesione do λέγω również gwarantuje zbawienie dobrego łotra, choć nie nastąpiło ono w dniu jego ukrzyżowania i śmierci, lecz w późniejszym czasie. Nie zmienia to jednak faktu, że będzie on z Jezusem w raju (μετ’ ἐμοῦ ἔσῃ ἐν τῷ παραδείσῳ). Interpretacja ta nie przekreśla ani miłosierdzia Bożego wobec niego, ani obietnicy zbawienia go i przebywania z Jezusem w Jego królestwie. Nie nastąpi to zapewne tak szybko, jak mówi o tym interpretacja tradycyjna, ale z pewnością dobry łotr dostąpi zbawienia, zgodnie z uroczystym przyrzeczeniem Chrystusa wprowadzonym przez formułę: ἀμὴν σοι λέγω (dosł. „zaprawdę tobie mówię”). W obietnicy danej mu przez Syna Bożego jest on już zbawiony, choć pełnia tego zbawienia nastąpi dopiero w czasach eschatologicznych⁵⁸. Joel Green i Christopher Tuckett podkreślają, że Łukasz uwydatnia, że zbawienie dokonuje się już teraz⁵⁹, choć jego pełnia nadejdzie dopiero w przyszłości.

⁵⁶ Łabuda, „Specyfika Łk 23,43”, 399–400. Por. Łabuda, „Dziś będziesz”, 252; Łabuda, „Krzyż – czas szyderstwa”, 222. Tak samo uważa wielu innych egzegetów: Jelonek, „Zbawcze znaczenie”, 109–113; Napora, „Oggi tu sarai”, 111. Zob. także Mikołajczak, „Miłość miłosierna Jezusa”, 108; Mikołajczak, „Ukrzyżowanie Jezusa”, 319.

⁵⁷ Łabuda, „Krzyż – czas szyderstwa”, 220.

⁵⁸ „The announcement that ‘today’ paradise belongs to the penitent thief sums up Luke’s use of σήμερον, ‘today,’ emphasizing the present reality of future eschatological blessings” (Just, *Luke 9:51–24:53*, 939). „‘Today’ was not that very day, but the day when Jesus would inaugurate his messianic salvation when he was exalted by entering into his glory” (Blight, *An Exegetical Summary*, 518). Por. Edwards, *The Gospel according to Luke*, 692; Jankowski, *Eschatologia biblijna*, 193.

⁵⁹ „Without a doubt, the Lukan emphasis falls above all on salvation in the present” (Green, *The Theology of the Gospel*, 94). Por. Tuckett, *Luke*, 47.

Bardzo interesującą próbę rozwiązania analizowanego problemu teologicznego przedstawił Howard Marshall. Opiera się ona na innej niż zazwyczaj interpretacji rzeczownika παράδεισος („raj”) w Łk 23,43. Zdaniem tego egzegety nie należy rzeczywistości określonej za pomocą tego greckiego słowa rozumieć jako stanu ostatecznego zbawienia, lecz jako stan szczęśliwości poprzedzający późniejsze zbawienie⁶⁰, które nastąpi w pełni dopiero w czasach eschatologicznych⁶¹. Przeciwno temu rozumieniu raju przemawia

⁶⁰ „It [παράδεισος – note of author] then became a type of the future bliss for God’s people in Is. 51:3, and received a technical sense in T. Levi 18:10f. The future paradise was identified with the garden of Eden, thus leading to the view that it existed in between the creation and the final age in hidden form. It came to be regarded as the intermediate resting place for the souls of the righteous dead (J. Jeremias, TDNT V, 765–773; cf. SB IV:2, 1118–1165). It is used as a symbol for heaven and its bliss in 2 Cor. 12:4; Rev. 2:7. In the present passage it represents the state of bliss which Jesus promises to the criminal directly after death. The use of σήμερον thus presents no problem; it refers to the day of crucifixion as the day of entry into paradise. Nevertheless, it is significant that Jesus can use the term σήμερον which signifies that the era of salvation has become a reality and echoes the usage in 2:11; 4:21; 5:26 (diff. Mk.); 19:11. The difficulty with this view is its apparent conflict with teaching elsewhere which suggests that Jesus ‘descended’ to Hades (Acts 2:31; Mt. 12:40; Rom. 10:7) or with the view that Jesus attained to heaven only after the resurrection (and ascension); these difficulties are more imaginary than real. Ellis, 268f. (cf. NTS 12, 1965–66, 35–40), notes the difficulties caused by supposing a body/soul distinction here and suggests that the corporate inclusion of believers in the body of Christ lies behind the thought here; this is unnecessarily subtle” (Marshall, *The Gospel of Luke*, 872). Por. Bietenhard – Brown, „παράδεισος”, 761–762; Bovon, *Luke* 3, 313; Edwards, *The Gospel according to Luke*, 692; Jankowski, *Eschatologia biblijna*, 109, 193–195; Jeremias, „παράδεισος”, 769, 771; Łabuda, „Dziś będziesz”, 256; Marshall, *The Gospel of Luke*, 872; Nolland, *Luke 18:35–24:53*, 1152–1153; Plummer, *A Critical and Exegetical Commentary*, 535; Tablet, *Reading Luke*, 248–249.

⁶¹ „[...] wielu komentatorów uważa, że także w 23,43 *raj*, do którego ma wejść skruszony złoczyńca, jest miejscem pobytu pośredniego, w którym są zgromadzeni przez Boga sprawiedliwi oczekujący dnia sądu, zmartwychwstania i przyszłego życia, a którego synonimem jest łono Abrahama, wspomniane w 16,22. Trudno jednak przyjąć, by Łukasz mógł wyobrazić sobie przebywanie z Chrystusem po śmierci jako stan prowizoryczny i tylko pośredni. Jak się zdaje, ukrzyżowany Jezus oznajmia skruszonemu złoczyńcy, że jeszcze *dziś* znajdzie się z Nim w zupełnie nowej i niewyobrażalnej dla człowieka sytuacji szczęścia. Jego królestwo jest rajem, który istnieje po drugiej stronie śmierci – tam, gdzie On sam zajmuje główne

jednak syntagma μετ' ἐμοῦ, która zdaniem wielu egzegetów podkreśla głębszą formę zjednoczenia z Jezusem niż σὺν ἐμοί⁶². Co może sugerować, że nie chodzi o jakąś formę czasowego i przejściowego bycia razem, lecz o ostateczne i trwałe przebywanie z Jezusem w miejscu wspólnego ich przebywania⁶³.

5. Podsumowanie

Analiza użycia przysłowka σήμερον w pismach Nowego Testamentu, a tym bardziej w dziele Łukaszowym nie pozwala na jednoznaczne i pewne rozstrzygnięcie problemu dotyczącego funkcji składniowej analizowanego słowa w Łk 23,43, tzn. z którą formą czasownikową powinno być ono łączone. Skoro syntaksa nie daje ostatecznej i decydującej odpowiedzi na podjęty problem badawczy, to należy stwierdzić, że analizowane zagadnienie powinno zostać rozstrzygnięte na podstawie przesłanek teologicznych. Za odniesieniem σήμερον do syntagmy μετ' ἐμοῦ ἔση ἐν τῷ παραδείσῳ

---

miejsce i gdzie usprawiedliwiony przestępca z Nim się zjednoczy. A zatem o wiele bardziej przekonująca jest interpretacja, według której raj symbolizuje tu ostateczne zbawienie człowieka. To zbawienie, które w mentalności biblijnej jest zawsze rzeczywistością eschatologiczną, w Ewangelii Łukaszowej staje się nieustannym *dzisiaj*” (Mickiewicz, *Ewangelia według św. Łukasza*, 548). Por. Brown, *The Death*, II, 1010–1113; Green, *The Gospel of Luke*, 822; Napora, „Oggi tu sarai”, 112; Stein, *Luke*, 593.

⁶² „L'espressione *sarai con me* (μετ' ἐμοῦ ἔση) non si limita solo a una promessa della presenza presso di Gesù nel senso di una compagnia. Un commento a questa promessa di Gesù può essere trovato in Lc 22,28–30 dove ai discepoli che sono rimasti “con lui” nelle sue prove, Gesù promette il Regno dove anche loro saranno con lui. In questa promessa adesso viene incluso anche il malfattore pentito. Altri esempi di questa formula possono essere trovati nella letteratura paolina (1 Tes 4,17; Flp 1,23; 2 Cor 4,17), dove evidentemente si parla della vita dopo la morte con Cristo” (Napora, „Oggi tu sarai”, 111). „Zbawienie – bycie z Jezusem – zostaje podkreślone za pomocą przyimka *meta*. Oznacza to zatem nie tyle towarzyszenie (jak greckie *syn*), ale komunie. Dla ewangelisty, obietnica zbawienia dana nawróconemu złoczyńcy jest pełna i ostateczna” (Łabuda, „Krzyż – czas szyderstwa”, 223). Por. Harris, *Prepositions and Theology*, 168–170; Łabuda, „Dziś będziesz”, 253–254; Mikołajczak, „Miłość miłosierna Jezusa”, 111–113; Mikołajczak, „Ukrzyżowanie Jezusa”, 319–321; Plummer, *A Critical and Exegetical Commentary*, 535.

⁶³ Por. Mickiewicz, *Ewangelia według św. Łukasza*, 548.

w większości tłumaczeń Łk 23,43 przemawiają bardziej względy teologiczne niż składniowe. Nie jest to rozwiązanie błędne czy też niewłaściwe, ponieważ w wielu innych przykładach interpretowania tekstów greckich zawartych w Nowym Testamencie, to właśnie ten rodzaj argumentacji, a nie jedynie sama syntaksa danego zdania rozstrzyga o właściwej wykładni danego wersetu.

Należy jednak podkreślić, że również druga możliwość interpretacji słów wypowiedzianych przez Jezusa do dobrego złoczyńcy (tzw. alternatywna) z teologicznego punktu widzenia jest możliwa i nie zmienia przesłania obietnicy Jezusa dotyczącej jego zbawienia. Określa ona jedynie w inny sposób ramy czasowe tego wydarzenia.

Problem interpretacji przysłowka *σήμερον* w Łk 23,43 pomimo podjętych wysiłków badawczych pozostaje nadal otwarty i nierozwiązany, ponieważ ani przesłanki syntaktyczne, ani teologiczne nie pozwalają na jego ostateczne wyjaśnienie⁶⁴. Mamy więc tu do czynienia z dwuznacznością być może zamierzoną przez samego ewangelistę.

Nie wiadomo, czy złoczyńca zostanie zbawiony zaraz po śmierci, czy będzie oczekiwał na paruzję i dopiero wtedy zostanie wypełniona obietnica zbawienia. Wydaje się jednak, iż Jezus,

---

⁶⁴ „Jesus promised the thief immediate consciousness *today* of life in the *eternal kingdom*. This promise raises questions for Christians who look to the resurrection as the time for final judgment and entrance into the heavenly kingdom. How can a person wait for the final resurrection and still be aware of immediate presence with Christ today? Does this require an intermediate state as some would teach? To say this is to say that Jesus went to an intermediate state, and that paradise means an intermediate state. Yet, we know that Jesus went to rule with his Father in heaven. The complex answer may involve a distinction between human linear time and God’s eternity with never-ending time. On earth humans live in linear time, seeing one event following immediately after another. Our experience in linear human time causes us to describe life after death as a series of linear events. But with God one day is as a thousand years and a thousand years as a day. Thus, in the view of eternity a period of linear waiting may not be necessary. The next human experience after death, in this view, would be the final resurrection and eternal life with Christ experienced in the realm of eternity” (Butler, *Luke*, 396).

umierając, staje się miłosiernym sędzią, ofiarując definitywne zbawienie żałującemu za grzechy łotrowi⁶⁵.

Zdaje się, że interpretacje egzegetów tłumaczących Łk 23,43 opierają się głównie na koncepcji zbawienia, którą oni przyjmują: eschatologicznej czy też jednostkowej – indywidualnej (analogicznie do sądu jednostkowego)⁶⁶, którą moglibyśmy nazwać „zbawieniem natychmiastowym”⁶⁷ w rozumieniu, że następuje zaraz po śmierci, co sugeruje tradycyjna interpretacja Łk 23,43. Ta ostatnia wizja zbawienia jest charakterystyczna dla Ewangelii według św. Łukasza, co sprawia, że tradycyjne tłumaczenie analizowanego wersetu zostało powszechnie przyjęte jako obowiązujące, choć stwarza ono wtórne problemy teologiczne dotyczące zbawienia⁶⁸.

---

⁶⁵ Łabuda, „Dziś będziesz”, 253.

⁶⁶ Wydaje się, że R.E. Brown próbuje pogodzić obie te koncepcje, choć trzeba przyznać, że jego stwierdzenie jest dość kuriozalne i wydaje się niekonsekwentne: „In 2:11; 4:21; and 19:9 Luke has used ‘this day’ of a chronological day that is also an eschatological moment of salvation” (Por. Brown, *The Death*, II, 1009).

⁶⁷ „Owo *sēmeron* skierowane do «skruszonego złooczyńcy» na krzyżu wskazuje, że został zrealizowany czas oczekiwania i nadziei. Proszący o królestwo łotr otrzymuje je, nie w bliżej nieokreślonej przyszłości, ale «dziś» (*sēmeron*). Chwila śmierci Jezusa i skruszonego złooczyńcy, a więc koniec ziemskiego życia, jest równocześnie momentem zbawienia, wejścia do królestwa, do raju” (Łabuda, „Krzyż – czas szyderstwa”, 222). „Odpowiedź Jezusa: «Dziś ze Mną będziesz w raju» daje gwarancję wspólnoty z Jezusem, która zostanie zrealizowana natychmiast («jeszcze dziś»). Słowo σήμερον sugeruje, że ów człowiek znajdzie się w raju zaraz po swej śmierci, a nie dopiero w dniu paruzji Chrystusa” (Jaromir, „Siedem słów”, 119). „«Drugie słowo» Chrystusa z krzyża zawiera niezwykle ważną prawdę: zbawienie wieczne można osiągnąć zaraz po śmierci. Na tle ogólniejszej prawdy NT o paruzji, o drugim przyjściu Chrystusa, wydaje się ona nieco odosobniona. Jednakże nie sprzeciwia się nauce o powtórnym przyjściu Chrystusa. Nie przeszkadza bowiem wcale temu, że ci wszyscy, którzy już oglądają Chrystusa w chwale, będą świadkami Jego ostatecznego przyjścia jako sędziego i Pana” (Langkammer, *Passio Domini*, 108).

⁶⁸ „Otrzymanie zbawienia bezpośrednio po śmierci jest również czymś niezwykłym i problematycznym w rozumieniu chrześcijan. Jeśli chce się uniknąć zakłopotania, które wiąże słowa «jeszcze dziś» ze słowami «Amen, ja mówię tobie», należy postawić sobie teoretyczne pytanie o żydowskie i wczesnochrześcijańskie wyobrażenie prawdy o zstąpieniu do piekieł [...]. Według tej prawdy dusze zmarłych spoczywają w otchłani i, nie mając dostępu do Boga, oczekiwały na wybawienie.

“I say to you, ‘Truly today you will be with me in paradise’” (Luke 23:43): Is the Translation of Jesus’ Words Correct and Appropriate?

Abstract: The Greek words spoken by Jesus on the cross to the good villain, contained in Luke 23:43, can be translated in two different ways, depending on which verb form the adverb of time σήμερον (“today”) is referred to. In the vast majority of translations into modern languages, these words have been rendered in what can be described as a traditional manner: “I say to you, ‘Truly today you will be with me in paradise.’” They can also be translated in another way, which has a serious bearing on the theological overtone of Jesus’ words: “I say to you today: ‘Truly you will be with me in paradise’” (alternative translation). The first part of the article analyzes the use of the adverb σήμερον in the Septuagint, the New Testament, and Luke’s text. The second part of the article attempts to resolve the problem based on theological premises. Although both ways of analysis do not offer a conclusive solution, the alternative one better corresponds to the teaching of the Church concerning salvation, which will be finally accomplished at the end of times.

Keywords: New Testament, Gospel according to Luke, salvation, Luke 23:43, σήμερον, the adverb “today”

Bibliografia

- Angers, D., *L’“aujourd’hui” en Luc-Actes, chez Paul et en Hébreux: Itinéraires et associations d’un motif deutéronomique* (Beihefte zur Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft 215; Berlin – Boston, MA: De Gruyter 2018).
- Aurbach, M. – Golias, M., *Gramatyka grecka* (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2000).
- Bachmann, H. – Slaby, W.A. (red.), *Konkordanz zum Novum Testamentum Graece von Nestle-Aland, 26: Auflage und zum Greek New Testament, 3rd Edition* (Berlin – New York, NY: Walter De Gruyter 1987).
- Banaszek, A., „Perykopa o skruszonym złoczyńcy (Łk 23,39–43) na tle sekcji ukrzyżowania Jezusa (Łk 23,33–43) i jej implikacje moralne”, *Żywe jest Słowo Boże i skuteczne: Księga pamiątkowa dla ks. prof. Bernarda Wodeckiego SVD w 50. rocznicę święceń kapłańskich* (red. W. Chrostowski; Warszawa: Vocatio 2001) 47–62.

W szeolu wyobrażano sobie odrębne miejsca dla grzeszników i sprawiedliwych. Jezus po swojej śmierci udał się do tych części szeolu, gdzie jak wierzono przebywali sprawiedliwi, zanosząc im wybawienie. Łukasz nie rozwija nauki o tamtym świecie, ale koncentruje się na zjednoczeniu grzesznika z Chrystusem” (Banaszek, „Perykopa o skruszonym złoczyńcy”, 56).

- Bietenhard, H., „ἀμήν”, *New International Dictionary of New Testament Theology* (red. C. Brown; Carlisle – Grand Rapids, MI: Paternoster Press 1986) I, 97–99.
- Bietenhard, H. – Brown, C., „παράδεισος”, *New International Dictionary of New Testament Theology* (red. C. Brown; Carlisle – Grand Rapids, MI: Paternoster Press 1986) II, 760–764.
- Black, M.C., *Luke* (The College Press NIV Commentary; Joplin, MO: College Press Publishing Company 1996).
- Blass, F. – Debrunner, A., *Grammatica del greco del Nuovo Testamento* (Introduzione allo Studio della Bibbia. Supplementi 2; wyd. 2; Brescia: Paideia 1997).
- Blight, R.C., *An Exegetical Summary of Luke 12–24* (wyd. 2; Dallas, TX: SIL International 2008).
- Bock, D.L., *Luke: V. II: 9,51–24,53* (Baker Exegetical Commentary on the New Testament; Grand Rapids, MI: Baker Academic 1996).
- Bovon, F., *Luke 3: A Commentary on the Gospel of Luke 19:28–24:53* (Hermeneia; Minneapolis, MN: Fortress Press 2012).
- Brown, R.E., *The Death of the Messiah: From Gethsemane to the Grave: A Commentary on the Passion Narratives in the Four Gospels* (The Anchor Bible Reference Library; New York, NY – London – Toronto: Doubleday 1998) I–II.
- Brown, R.E., *Introduzione al Nuovo Testamento* (Brescia: Queriniana 2001).
- Butler, T.C., *Luke* (Holman New Testament Commentary; Nashville, TN: Broadman & Holman Publishers 2000).
- Chiorrini, E., *Corso di greco biblico: Fonetica, morfologia e note di sintassi* (Analecta 93; Milano: Terra Santa Edizioni 2022).
- Chrupcała, L.D., *Atti degli apostoli: analisi sintattica* (Analecta 87; Milano: Edizioni Terra Santa 2019).
- Chrupcała, L.D., *Il vangelo di Luca: analisi sintattica* (Analecta 86; Milano: Edizioni Terra Santa 2018).
- Culy, M.M. – Parsons, M.C., *Acts: A Handbook on the Greek Text* (Baylor Handbook on the Greek New Testament; Waco, TX: Baylor University Press 2003).
- Culy, M.M. – Parsons, M.C. – Stigall, J.J., *Luke: A Handbook on the Greek Text* (Baylor Handbook on the Greek New Testament; Waco, TX: Baylor University Press 2010).
- D’Hamonville, D.M., *Les Proverbes* (La Bible d’Alexandrie XVII; Paris: Les Éditions du CERF 2000).
- Decker, R.J., *Reading Koine Greek: An Introduction and Integrated Workbook* (Grand Rapids, MI: Baker Academic 2014).

- Edwards, J.R., *The Gospel according to Luke* (The Pillar New Testament Commentary; Grand Rapids, MI – Cambridge: W.M.B. Eerdmans Publishing Company 2015).
- Ellis, E.E., „Present and Future Eschatology in Luke”, *New Testament Studies* 12 (1965) 27–41.
- Fitzmyer, J.A., *The Gospel According to Luke (X–XXIV)* (The Anchor Bible 28A; New York, NY – London – Toronto: Doubleday 1985).
- Fuchs, E., „σήμερον”, *Theological Dictionary of the New Testament* (red. G. Kittel – G. Friedrich; Grand Rapids, MI: W.M.B. Eerdmans Publishing Company 1995) VII, 269–275.
- Garland, D.E., *Luke* (Zondervan Exegetical Commentary on New Testament; Grand Rapids, MI: Zondervan 2011).
- Goodwin, W.W., *Greek Grammar* (BCP Advanced Language Series; Bristol: Bristol Classical Press 2004).
- Green, J.B., *The Gospel of Luke* (Grand Rapids, MI – Cambridge: W.M.B. Eerdmans Publishing Company 1997).
- Green, J.B., *The Theology of the Gospel of Luke* (New Testament Theology; Cambridge: Cambridge University Press 1995).
- Gryglewicz, F., *Ewangelia według św. Łukasza: Wstęp – przekład z oryginału – komentarz* (Pismo Święte Nowego Testamentu III/3; Poznań: Pallottinum 2007).
- Harris, M.J., *Prepositions and Theology in the Greek New Testament: An Essential Reference Resource for Exegesis* (Grand Rapids, MI: Zondervan 2012).
- Hatch, E. – Redpath, H.A., *A Concordance to the Septuagint and the Other Greek Versions of the Old Testament (Including the Apocryphal Books)* (wyd. 2; Grand Rapids, MI: Baker Books 1998).
- Hendriksen, W., *Exposition of the Gospel According to Luke* (New Testament Commentary; Grand Rapids, MI: Baker Book House 1978).
- Hewett, J.A., *New Testament Greek: A Beginning and Intermediate Grammar* (Peabody, MA: Hendrickson Publishers 1986).
- Jankowski, A., „Doniosłość Łukaszej eschatologii indywidualnej”, *Ruch Biblijny i Liturgiczny* 4–5 (1975) 168–182.
- Jankowski, A., *Eschatologia biblijna Nowego Testamentu* (Kraków: Polskie Towarzystwo Teologiczne w Krakowie 1987).
- Jaromir, J., „Siedem słów z krzyża”, *Scriptura Sacra* 12 (2008) 117–130.
- Jelonek, T., „Zbawcze znaczenie Łukaszewego ‘dzisiaj’”, *Ruch Biblijny i Liturgiczny* 3 (1975) 107–113.
- Jeremias, J., „παράδεισος”, *Theological Dictionary of the New Testament* (red. G. Kittel – G. Friedrich; Grand Rapids, MI: W.M.B. Eerdmans Publishing Company 1995) V, 765–773.

- Johnson, L.T., *The Gospel of Luke* (Sacra Pagina Series 3; Collegeville, PA: The Liturgical Press 1991).
- Just, A.A. Jr., *Luke 9:51–24:53* (Concordia Commentary. A Theological Exposition of Sacred Scripture; Saint Louis, MO: Concordia Sacred Scripture House 1997).
- Kellum, L.S., *Acts* (Exegetical Guide to the Greek New Testament; Nashville, TN: B&H Academic 2020).
- Klemensiewicz, Z., *Podstawowe wiadomości z gramatyki języka polskiego* (Klasyka Językoznawstwa Polskiego; wyd. 15; Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2001).
- Köstenberger, A.J. – Merkle, B.L. – Plummer, R.L., *Going Deeper with New Testament Greek: An Intermediate Study of the Grammar and Syntax of the New Testament* (Nashville, TN: B&H Academic 2016).
- Kraus, W. – Karrer, M. (red.), *Septuaginta Deutsch: Das griechische Alte Testament in deutscher Übersetzung* (Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft 2009).
- Kudasiewicz, J., „Ewangelie synoptyczne”, *Wstęp do Nowego Testamentu* (red. R. Rubinkiewicz; Poznań: Pallottinum 1996) 39–273.
- Langkammer, H., „Jezusowe słowa z krzyża”, *Męka Jezusa Chrystusa* (red. F. Gryglewicz; Lublin: Wydawnictwo KUL 1986) 171–182.
- Langkammer, H., *Passio Domini nostri Jesu Christi: Nowy Testament o męce i śmierci Jezusa* (Wrocław: Wydawnictwo św. Antoniego 1994).
- Łabuda, P., „Dziś będziesz ze mną w Raju (Łk 23,43)”, *Słowo Krzyża* 4 (2010) 244–257.
- Łabuda, P., „Krzyż – czas szyderstwa, empatii i nadziei w ujęciu św. Łukasza”, *Scripturae Lumen* 3 (2011) 207–224.
- Łabuda, P., „Specyfika Łk 23,43 w opisie męki Jezusa”, *Zeszyty Naukowe Stowarzyszenia Biblistów Polskich* 8 (2011) 395–408.
- Marshall, I.H., *The Gospel of Luke* (The New International Greek Testament Commentary 3; Carlisle – Grand Rapids, MI: The Paternoster Press – W.B.E. Publishing Company 1978).
- Mathewson, D.L. – Emig, E.B., *Intermediate Greek Grammar: Syntax for Students of New Testament* (Grand Rapids, MI: Baker Academic 2016).
- Mędała, S., *Ewangelie synoptyczne* (Wprowadzenie w Myśl i Wezwanie Ksiąg Biblijnych 8; Warszawa: Wydawnictwo UKSW 2006).
- Mickiewicz, F., *Ewangelia według św. Łukasza: Rozdziały 12–24: Wstęp, przekład z oryginału, komentarz* (Nowy Komentarz Biblijny III/2; Częstochowa: Edycja Świętego Pawła 2012).
- Mielcarek, K., „Termin σήμερον („dziś”) w Dziele Łukaszowym”, *Verbum Vitae* 35 (2019) 217–244.
- Mikołajczak, M., „Miłość miłosierna Jezusa (Łk 23,40–43)”, *Studia Gnesnensia* 29 (2015) 107–118.

- Mikołajczak, M., „Ukrzyżowanie Jezusa a zbawienie dobrego łotra (Łk 23, 40–43)”, *Ateneum Kapłańskie* 2 (2011) 316–325.
- Muraoka, T., *A Greek-English Lexicon of the Septuagint* (Louvain – Paris – Walpole, MA: Peeters 2009).
- Napora, K., „‘Oggi tu sarai con me in paradiso’ (Lc 23,39–43): Misericordia divina nell’anima di un malfattore”, *Symposium* 9 (2015) 89–119.
- Nolland, J., *Luke 18:35–24:53* (Word Biblical Commentary 35C; Dallas, TX: Word Books Publisher 1993).
- Nolli, G., *Vangelo secondo Luca* (Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana 1993).
- Pietersman, A. – Wright, B.G. (red.), *A New English Translation of the Septuagint: And the Other Greek Translations Traditionally Included under That Title* (New York, NY – Oxford: Oxford University Press 2007).
- Piwowar, A., *Składnia języka greckiego Nowego Testamentu* (Materiały Pomocnicze do Wykładów z Bibliistyki 13; wyd. 2; Lublin: Wydawnictwo KUL 2017).
- Plummer, M.A., *A Critical and Exegetical Commentary on the Gospel according to S. Luke* (The International Critical Commentary; wyd. 5; Edinburgh: T&T Clark 1922).
- Popowski, R. (red.), *Septuaginta czyli Biblia Starego Testamentu wraz z księgami deuterokanonicznymi i apokryfami* (Prymasowska Seria Biblijna; Warszawa: Vocatio 2013).
- Popowski, R., *Wielki słownik grecko-polski Nowego Testamentu: Wydanie z pełną lokalizacją greckich haseł, kluczem polsko-greckim oraz indeksem form czasownikowych* (Prymasowska Seria Biblijna; wyd. 4; Warszawa: Vocatio 2006).
- Reiling, J. – Swellengrebel, J.L., *A Translator’s Handbook on the Gospel of Luke* (New York, NY: United Bible Societies 1971).
- Robertson, A.T., *A Grammar of the Greek New Testament in the Light of Historical Research* (Nashville, TN: Broadman Press 2010).
- Rosłon, L.R., *Gramatyka języka greckiego oparta na tekstach Starego a zwłaszcza Nowego Testamentu dla studentów bibliistyki i nauk pokrewnych* (Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej 1990).
- Rossé, G., *Vangelo secondo Luca* (Commenti Spirituali del Nuovo Testamento; Roma: Città Nuova Editrice 2003).
- Schlier, H., „ἀμῆν”, *Theological Dictionary of the New Testament* (red. G. Kittel; Grand Rapids, MI: W.M.B. Eerdmans Publishing Company 1995) I, 335–338.
- Senior, D., *The Passion of Jesus in the Gospel of Luke* (The Passion Series 3; Collegeville, PA: The Liturgical Press 1990).
- Sieenthal, H. von, *Ancient Greek Grammar for the Study of the New Testament* (Oxford – Bern: Peter Lang 2019).

- Smyth, H.W., *Greek Grammar* (wyd. 2; Harvard, MA: Harvard University Press 1984).
- Stein, R.H., *Luke* (The New American Commentary 24; Nashville, TN: Broadman & Holman Publishers 1992).
- Tablet, C.H., *Reading Luke: A Literary and Theological Commentary on the Third Gospel. Revision Edition* (Macon, GA: Smyth & Helwys Publishing 2002).
- Thompson, A.J., *Luke* (Exegetical Guide to the Greek New Testament; Nashville, TN: B&H Academic 2016).
- Tiede, D.L., *Luke* (Augsburg Commentary on the New Testament; Minneapolis, MN: Augsburg Publishing House 1988).
- Tuckett, C.M., *Luke* (T&T Clark Study Guides; London – New York, NY: T&T Clark International 2000).
- Turner, N., *A Grammar of New Testament J.H. Moulton: III. Syntax* (London – New York, NY: T&T Clark 2003).
- Wallace, D.B., *Greek Grammar beyond the Basics: An exegetical Syntax of the New Testament* (Grand Rapids, MI: Zondervan 1996).
- Włodarczyk, S., „Łukaszowa interpretacja śmierci i zmartwychwstania Jezusa Chrystusa”, *W posłudze Słowa Pańskiego: Księga pamiątkowa poświęcona Ks. prof. dr. hab. Józefowi Kudasiewiczowi z okazji 70-lecia urodzin* (red. S. Bielecki – H. Ordon – H. Witczyk; Kielce: Jedność 1997) 228–241.
- Włodarczyk, S., *Realizacja zbawienia ‘dziś’ w Chrystusie: Sēmeron w soteriologii Łukasza* (Lublin: Wydawnictwo KUL 1989).
- Young, R.A., *Intermediate New Testament Greek: A Linguistic and Exegetical Approach* (Nashville, TN: Broadman & Holman Publishers 1994).
- Zbroja, B., „Teologia wypowiedzi Jezusa z Krzyża”, *Ruch Biblijny i Liturgiczny* 3 (2012) 211–224.